

A nagyváradi jogakadémiától az orosz birodalmi reformokig Balugyánszky Mihály karriertörténete, 1769–1847

Az 1769. szeptember 26-án, a Zemplén vármegyei Felsőolsván (a mai szlovákiai Vyšna Olšava), görög katolikus családban született Balugyánszky Mihályról, akinek döntő szerepe volt az I. Sándor (1801–1825) és I. Miklós (1825–1855) kori orosz modernizációs törekvések előkészítésében, viszonylag keveset tud a magyar és az orosz olvasó egyaránt. Ez főként azzal magyarázható, hogy életének magyarországi szakaszáról szinte kizárólag Tardy Lajos¹ monográfiája, szentpétervári évtizedeiről pedig csak Tamara Bajcura² és Jelena Mihajlova Koszacevszkaja³ kutatásai alapján kaphatunk megbízható eligazítást. Sajnos, ez a rendkívül ambiciózus, az ökonómia, a pénzügyek, a jogtudomány és a pedagógia kérdéseiben egyaránt kiváló képességű, az állami élet és a társadalmi viszonyok modernizációját élethivatásának tekintő szakember a magyar és az orosz történészek érdeklődésének látószögéből hosszú ideig „kiesett”. Más szerzők (mint például Platon Ivanovics Baranov⁴ és Arkagyij Nyikolajevics Fatyjejev⁵) művei pedig napjainkra – szakmai megbízhatóságukat és szemléletüket tekintve – olyannyira elavultak, hogy csak fenntartásokkal használhatóak a kutatók számára.

Jelen tanulmányunkban nem vállalkozhatunk arra, hogy Balugyánszky „két” életéről átfogó képet adjunk, mivel írásunk terjedelmi keretei ezt nem teszik lehetővé. Életművének csak szentpétervári periódusát szándékozunk részletesebben bemutatni, kiemelve azokat a reformjavaslatait, tervezeteit és modernizációs törekvéseit, amelyek a cári birodalom gazdasági, pénzügyi, jogi és oktatásügyi viszonyaira progresszív módon hatottak. Dolgozatunkkal „rehabilitálni” is szeretnénk ezt a rendkívüli személyiséget, aki-ről a hálátlan utókor méltatlanul megfeledkezett.

Életének magyarországi időszakáról – felettebb vázlatosan – szükséges elmondanunk, hogy 1777-től a sátoraljaújhelyi algimnáziumban, 1780-tól a kassai főgimnáziumban, 1782-től az ottani jogakadémián, majd 1786-tól a bécsi egyetem jogi fakultásán tanult. A francia forradalom évében, 1789-ben – Joseph von Sonnenfels (1732–1817) professzor támogatásával – a nagyváradi (a romániai Oradea) jogakadémián a politikai tudományok tanszékére nevezték ki, ahol főként radikális nézeteivel hívta fel magára a Bihar vármegyei hatóságok figyelmét. Barátai, köztük Szentmarjay Ferenc, Szentjóni Szabó László, a Kazinczy-testvérek (Miklós és Dénes), valamint a Szilágyi-fivérek szervezték a Martinovics-féle jakobinus mozgalomba, de a letartóztatást és a vádemelést – az I. Ferenc császár környezetében befolyásos Sonnenfels közbenjárására – sikerült elkerülnie. A titkos rendőrség azonban minden lépését figyelte, részletes jelentéseket készített jogakadémiai előadásairól, és jozefinista nézeteiről.⁶ Életét szinte lehetetlenné tette az állandó megfigyelés, amely szakmai karrierjében is gátolta, annak ellenére, hogy 1797-ben a jogtudomány doktora, 1802-ben pedig a jogakadémia dékánja lett. Mégsem elégedett meg ennyivel, a viszonylagos jólét ugyanis nem feledtette vele sérelmeit, új utakat keresett ambiciózus vágyai és nagy ívű tervei megvalósítása érdekében.

Időközben fontos változások történtek Oroszországban is: 1801 márciusában, az I. Pál elleni merénylet után, I. Sándor került trónra Szentpéterváron. Az új uralkodó nagy visszhangot keltett intézkedései közé tartozott, hogy kegyelmet adott I. Pál börtönbe vetett

áldozatainak, amnesztiában részesítette azokat, akik külföldre szöktek, szabaddá vált a határokon való ki- és beutazás, a külföldi könyvek behozatala, engedélyezte a magánnyomdák működését. Manifesztumaiban, utasításaiban a cár annak az őszinte óhajának adott kifejezést, hogy az autokratikus kormányzás, az önkény helyébe a törvényességet helyezze, és ezáltal Oroszországot elindítsa a reformok útján.⁷

Érdekességképpen említjük meg, hogy ezekben az években a cár háziiorvosának tisztét a kárpátaljai Palágyon született Orlay János (1770–1829)⁸ töltötte be, aki korábban rövid ideig a nagyváradi jogakadémia növendéke volt. Balugyánszky az 1800-as évek elejétől rendszeres levelezésben állt vele, amelyben Orlay nagyon kedvező színben tüntette fel az oroszországi kulturális és politikai változásokat. Azt írta Balugyánszkyknak, hogy a cári birodalomban a professzorok olyan kiváltságokkal rendelkeznek, mint sehol másutt a világon. Ezért megpróbálta rábeszélni a nagyváradi jogakadémiai tanárt, hogy mihamarabb utazzon Szentpétervárra, és egyúttal hazafias érzéseire is hatni kívánt, hiszen azzal érvelt, hogy nagy dicsőséget szerezhet – szerteágazó tudásával – hazájának.

Az oroszországi változásokat a magyar sajtó is egyre kedvezőbb hangon méltatta, amikor hírül adta, hogy I. Sándor egyetemek, főiskolák, jogakadémiák és líceumok létrehozását tervezi. A tudósítások kétségtelenül felkeltették a nagyváradi professzor érdeklődését és segítette döntését az a meghívás is, amit Orlaytól kapott Nyikolaj Nyikolajevics Novoszilcev gróf, a cár egyik legbizalmasabb tanácsadója felkérésére. A hivatalos meghívás felkínálta számára az újonnan szervezett pétervári pedagógiai főiskola professzori állását. A cári invitálás országos feltűnést keltett idehaza, a magyar sajtóban is megjelent Orlay levelével együtt, amelyben felsorolta Balugyánszky várható jogait és járandóságait: „Ezek az előnyök a következők: 1. alezredesi rangfokozat, amelyet elnyersz azután, hogy megérkezel Pétervárra és tanszékedet elfoglalod; 2. örökletes császári nemességet nyersz; 3. javadalmad évi 2000 rubel összegre rúg (egy rubel jelenlegi árfolyama 103 krajcár); 4. meghatározott időn át teljesített, eredményes munka után életed fogytáig évi nyugdíj illet; 5. az özvegy ugyanilyen összegű járadékban részesül holtá napjáig; 6. mindkét nembeli gyermekeid neveltetéséről az állam gondoskodik; 7. amennyiben tárgyadba vágó értékes közjogi munkát adsz ki, a Szent Vlagyimir vagy más, ugyancsak pénzjutalommal egybekötött renddel tüntetnek ki.”⁹

A meghívást elfogadva, Balugyánszky 1803. december 5-én utazott el Nagyváradról, és az országot a Buda, Nagyszombat (Trnava), Galgóc (Hlohovec), Lőcse (Levoča), Eperjes (Prešov), Bártfa (Bardejov) útvonalon haladva, a Duklai-hágónál hagyta el, majd december végére érkezett meg az Orosz Birodalom fővárosába. (Itt jegyezzük meg, hogy ekkor már nős volt, hiszen 1802-ben házasságot kötött Héger Antónia Anna Júliával, akitől tíz gyermeke született.) 1804. február 4-én kezdte el munkáját a pétervári pedagógiai főiskolán, a politikai tudományok tanszékén. Orlay János levelei szerint, Balugyánszkyval együtt több magyar tudós is érkezett: Lódy Péter (a logika és a jog professzora), Kukulnyik László (Balugyánszky kassai iskolatársa, a kísérleti fizika és a jogtudomány professzora), Sztokjović Atanáz (a későbbi harkovi rektor), Fessler Ignác Aurél (lembergi professzor, Péterváron a teológia tanára, az orosz evangélikus egyház szuperintendense) és mások.¹⁰

A magyarországi tudósok Oroszországba kerülésével a szentpétervári főiskola professzori kara jelentősen megerősödött, ami elsősorban az intézmény szakmai színvonalában mutatkozott meg. Az egykori nagyváradi tanárt tanítványai rövid idő alatt megszerették, imponáló tudását elismerték és nagyra becsülték. Katedráján elsősorban politikai gazdaságtant tanított, de tartott előadásokat a kereskedelem- és pénzügyjog köréből is, főként Sonnenfels munkái alapján.¹¹

Professzori működésével egyidejűleg az orosz hivatalnoki életben is elkezdődött magasba ívelő karrierje. Pétervárra érkezése után Balugyánszky ugyanis Nyikolaj Novoszilcev gróf vonzaskörébe került, akire nagyon kedvező hatást tett, és mellette – az államügyek területén – tanácsadói feladatot kapott. 1804 áprilisában, cári rendelettel, az I. Péter által létrehozott tizennégy „lépcsős” Rangtáblázat hetedik osztályába sorolták, nem sokkal ezután pedig a Törvényszerkesztő Bizottság II. ügyosztályához is kinevezést kapott, mint a pénzügyekkel és az államháztartással kapcsolatos új jogszabályok kidolgozója.¹²

1806 és 1808 között jelentek meg első tudományos munkái Péterváron a „Sztatyisztyicseszkiy Zsurnal” című folyóiratban, amelyben négy tanulmány tulajdonítható neki. Ezekben a cári birodalom gazdasági kérdéseivel foglalkozott, bemutatta az Európában alkalmazott ökonomiai rendszereket, összefoglalta a merkantilisták, a fiziokraták és Adam Smith (1723–1790) tanításait.¹³ Cikkei igazi értéke azonban abban rejlett, hogy kiegészítette a nemzetközi szakirodalomban elterjedt nézeteket saját tapasztalataival és megfigyeléseivel is. Tanulmányaiból egyértelműen kiderült, hogy következetes ellenzője a jobbágyrendszer létének, a paraszti jogfosztottság állapotának, valamint a korszerűtlen és alacsony hatásfokkal működő gazdálkodásnak.

1807-ben a tiltsi békekötés módját adta arra, hogy I. Sándor újra kezdje a napóleoni háborúk által megszakított reformfolyamatot. Legbizalmasabb tanácsadójának Mihail Szerpanszkijt (1772–1839), egy pópa fiát tette meg, aki papi szemináriumban nevelkedett, származására nézve nagyon más volt, mint az uralkodó titkos bizottságbeli barátai, de műveltségét tekintve nem maradt el mögöttük, államférfiúi képességei terén pedig felülmúlta őket.¹⁴ I. Sándor uralkodása elején ő készítette el a legfontosabb törvényjavaslatokat, a birodalom modernizálására irányuló rendeleteket. A Napóleonnal való erfurti találkozóra (1808) induló cár magával vitte az idegen nyelveket kitűnően beszélő Szerpanszkijt, aki figyelmesen tanulmányozta a francia adminisztratív rendszert. Hazatérésük után I. Sándor igazságügyi miniszterhelyettessé nevezte ki, és megbízta őt az állami reformok és az új törvények kidolgozásával.¹⁵ Az uralkodó – Szerpanszkij mellett – Balugyánszkyt is felszólította, hogy különös figyelemmel a cári birodalom sajátos viszonyaira és fejlődésére, dolgozza ki az első részletes orosz alkotmánytervezetet.

Szerpanszkij reformja az alkotmányos monarchia megvalósítását tűzte ki céljául, amelynek előfeltételét a jobbágyok röghöz kötésének megszüntetése képezte volna. A jobbágyfelszabadítást két lépésben képzelte el: az elsőt a személyi függés felszámolása jelentené, a második a szabad költözés jogának biztosítása, amelynek során a jobbágyot földbirtok nélkül tenné szabaddá. A tervezet szigorúan elválasztotta egymástól a hatalmi ágakat: törvényhozó testületként az Állami Dumát jelölte meg, végrehajtó szervként a neki felelős minisztériumokat, bírói hatalomként pedig a szenátust, amelynek tagjait a Duma választja. A Szerpanszkij-féle tervezetet I. Sándor 1810 januárjában jóváhagyta, majd rövidesen bejelentették a legfőbb hatalmi szerv, az Államtanács megalakulását,¹⁶ amely ténylegesen 1917-ig működött. Funkcióit azonban jelentősen korlátozták: valójában az uralkodó mellett működő, tanácskozási joggal felruházott szerv lett belőle.

Szerpanszkijjal ellentétben Balugyánszky a kétkamarás országgyűlés hívének vallotta magát, és a szenátusból, valamint a képviselőházból parlament létrehozását javasolta. Az őt változatot magába foglaló tervezetének első variációja szerint a szenátusnak, vagyis a felsőháznak a következők lennének a tagjai: az uralkodóház férfitagjai, a legfelsőbb méltóságok viselői, akik egyben az Államtanácsnak is a tagjai, a miniszterek, a legfőbb bírák és a közigazgatás vezető hivatalnokai, valamint a cár által kinevezett személyek. A képviselőház a nemesség és a városi polgárság küldötteiből állna. Balugyánszky elkép-

zélése szerint az országgyűlés két házának konszenzusos jóváhagyása nélkül törvényt hozni, adókat kivetni ne lehessen. A főhatalom birtokosát (az uralkodót) csupán a törvények szentesítésének joga illetné meg, új rendeletek kibocsátása a kormány hatáskörébe tartozna. Az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatok először az Államtanács elé kerülnének, és csak ennek jóváhagyása után az országgyűlés házai elé, mégpedig a következőképpen: a pénzügyi jellegű törvényjavaslatokat először a képviselőház tárgyalná, majd miután az megszavazta, a felsőház hagyná jóvá. Az egyéb törvényjavaslatok éppen az ellenkező utat tennék meg: először a felsőház tárgyalná, majd a megszavazás után jóváhagyás végett a képviselőház elé terjesztenék. Balugyánszky indoklasként arra hivatkozott, hogy a pénzügyi törvényjavaslatoknál elsősorban a lakosság bizalmát kell megszerezni, más esetekben pedig az államigazgatási praxis hatékony érvényesülése a legfontosabb. Ha az egyik ház a törvényjavaslatokat elfogadja, a másik azonban elutasítaná, egyeztető bizottságot kell választani. Ha ez utóbbi nem jutna eredményre, akkor a törvényjavaslatot az uralkodó elé kell terjeszteni, aki jogosult arra, hogy azt elfogadja, elutasítsa vagy módosítsa. A képviselőket tíz évre kellene választani, ennek leteltével újra delegálhatóak lennének. A tervezet szerint az országgyűlést a kormány hívja egybe, ugyanakkor tekintettel a birodalom hatalmas kiterjedésére, Balugyánszky nem tartotta szükségesnek az évenkénti összehívást, de javaslata alapján tízévenként legalább három ülésszakot kellene tartani.¹⁷

1807-ben – a törvényszerkesztésben tanúsított érdemeiért – I. Sándor briliánsgyűrűt ajándékozott a magyar származású jogtudósának. 1808-ban választották Balugyánszkyt az Altenburgi Tudós Társaság tagjává, majd még ugyanebben az esztendőben a Törvényszerkesztő Bizottság IV. ügyosztályának elnökévé nevezték ki, ezenkívül tagja lett a köztisztviselői államvizsga-bizottságnak is. Az 1810-es évek elejétől vált bensőségesse Balugyánszky barátsága Mihail Mihajlovics Szperanszkijjal, amit az is jelez, hogy ekkor kapta meg az Anna-rend III. osztályát, amivel ötezer rubel jutalom járt. Szintén ebben az évben nevezte ki az uralkodó a balti tartományok ügyeit intéző különbizottságba, amelynek később az elnöke lett. Ugyancsak 1810-ben választotta Balugyánszkyt tagjai sorába a Jénai Ásványtani Társaság is. 1811-ben a Szent Vlagyimir-rend IV. osztályának lovagjává üttötte a cár, amivel örökletes nemességet nyert. Nem sokkal ezután tagja lett a pénzügyminisztérium V. osztályát irányító bizottságnak is, amellyel egyidejűleg háromezer rubel pénzjutalmat kapott. A felsorolt kinevezések, jutalmak és kiváltságok azt bizonyítják, hogy I. Sándor milyen nagyra értékelte kiemelkedő szakmai tevékenységét.¹⁸ Állami hivatalnoki munkája mellett azonban figyelmet érdemel az is, hogy Balugyánszky nem hanyagolta el tanári, valamint közgazdaság- és jogtudományi kutatómunkáját sem.

A politikai közgazdaságtant Balugyánszky önálló tudományként kezelte, amivel az volt a célja, hogy – az adott viszonyok között – javítson a birodalom lakosságának életkörülményein, és egyidejűleg a kincstári jövedelmek összegét is növelje. Jelentős érdeme van abban, hogy „A gazdasági rendszerek leírása” című nyomtatásban megjelent munkájában, valamint főiskolai előadásorozatában az orosz ökonomia történetében elsőként vezette be az akkor még új „politikai közgazdaságtan” fogalmát. Szerzői tézise három jelentős gazdasági elmélet összehasonlításával kezdődik. Az első a merkantilisták nézeteivel foglalkozott, akik a kereskedelmet tekintették a gazdasági élet fő tényezőjének, és az állam gazdagsága alapjának tartották. A második a fiziokraták tételeit tartalmazza, akik a földművelésben látták az ország felemelkedésének lehetőségét. A harmadik Adam Smith gondolatait foglalja össze, aki a munkát és az árucserét tartotta elsődlegesnek az állampolgárok jólétének tekintetében.¹⁹ Tehát a kurzus első, elméleti részében Balugyánszky célja a különböző gazdasági rendszerek tanulmányozása és a korszerű állami ökonomia

alapjainak megteremtése volt. Nem elégedett meg az egyes elméletek magyarázatával, hanem kritikát is fűzött hozzájuk, ugyanakkor kiegészítette ezeket saját megfigyeléseivel és véleményével.

Művében éles kritikának vetette alá a merkantilistákat, mivel náluk kizárólag azok az állampolgárok vannak előnyben, akik jelentős tőkével rendelkeznek, a társadalom többi rétegét pedig csak „eszköznek” tekintik, hogy elérjék céljaikat. Alapvető törekvésük új piacok és gyarmatok szerzése, amit főként háborúk indításával kívánunk elérni. Balugyánszky ennek kapcsán Adam Smith-t idézte, aki azt vallotta, hogy a kereskedelem ahelyett, hogy megerősítené az egyes államok szövetségét, inkább viszályt szít közöttük. Az utószóban azt írta a szerző, hogyha Oroszország szeretne elkerülni minden „csapdahelyzetet”, akkor elsősorban másféle törvényeket kell hoznia és követnie. Véleménye szerint Adam Smith „A nemzetek gazdagságának okairól és természetéről való vizsgálat” című művének megjelenése (1776) nagyban csökkentette a fiziokraták nimbuszát.

Az előadássorozat második része a pénzügyi hitelekkel foglalkozott, amely „A jövedelmek elosztásáról és befektetéséről” címet viselte. A később nyolc kötetben megjelent munka öt könyvét teszi ki ez a problematika, ami hat nagyobb témakörre osztható: 1. az áru- cseréről, 2. a pénzről, 3. a hitelről, 4. az ákról és értékekről, 5. a kereskedelemről, 6. a mérlegről (egyensúlyról).²⁰ Ezekben a fejezetekben Balugyánszky sok figyelmet szentelt az állami pénzügypolitikának. Ennek során kiderült, hogy a racionalizmus híve, és számos tekintetben Sonnenfels nézeteit követi. Elemzésében – többek között – arra a következtetésre jutott, hogy a „papírpénz alapvetően nem növeli a nemzeti tőkét”, mégis fontos, hogy az assignata beváltható legyen aranyra vagy ezüstre. A hitelről úgy vélekedett, hogy a jövedelmek növelését szolgálhatja, ha a pénzt a termelőreteknek nyújtják. Tudományos munkái közé tartoznak azok az összefoglalások is, amelyeket a szentpétervári pedagógiai főiskolán szakirodalmi olvasmányjaiból állított össze. Ezeket a későbbiekben egyik kedvenc tanítványa, Konsztantyin Ivanovics Arsenyev is összegyűjtötte „Balugyánszky Mihály rendszere” címmel.

Addigi jogalkotói és tanári tevékenységét elismerve, 1813. április 20-án I. Sándor cár azzal bízta meg Balugyánszkyt, hogy Miklós és Mihály trónörökösök számára jogi és történelem tárgyú előadásokat tartson. Ennek a megtisztelő feladatnak öt éven keresztül tett eleget.²¹ Még ugyanebben az évben részletes tervezetet készített a szenátus átszervezésével kapcsolatban, hogy annak munkája hatékonyabbá váljon.

Figyelemre méltó teljesítménynek számít, hogy 1816-ban Balugyánszky és Szergej Uvarov (1786–1855) közösen dolgozták ki az átszervezett szentpétervári pedagógiai főiskola működési szabályzatát, majd egy évvel később az intézmény első dékánja a magyar származású jogtudós lett.²² 1817. július 17-én I. Sándor Balugyánszkyt nevezte ki az államadóságok törlesztésével foglalkozó bizottság elnökévé. Ezt követően a napóleoni háborúkban eladósodott birodalom egyik legfontosabb pénzügyi problémájának megoldásában olyan sikereket ért el, hogy 1819. február 28-án a cár államtanácsossá is előléptette.²³

Jelentős eseménynek számított, hogy 1819-ben a pétervári tanárképző főiskolát egyetemmé szervezték át. Augusztus 19-én választások zajlottak az univerzitás rektori állásának betöltésére, és a tizenhat professzorból tizenketten Balugyánszkyt tisztelték meg bizalmukkal, aki október elsején foglalta el a rektori széket. Az akkoriban érvényben levő oktatási törvény szerint maximum egy évig tölthette be valaki ezt a tisztséget, az esztendő leteltével azonban új választásokat kellett kiírni. 1820. október 9-én az intézmény professzorai kérelmezték a soron következő elekción lefolytatását, de Alekszandr Nyikolajevics Golicin (1773–1844) herceg, az akkori oktatásügyi miniszter azt írta válaszelevelében, hogy Balugyánszkyknak kell még egy évig betöltenie ezt a tisztséget. Döntését azzal in-

dokolta, hogy nincs még egyetemi alapszabályzat, ezért semmi ok a változtatásra a következő rendelkezésig.²⁴ 1819. október 27-től 1821 októberéig volt tehát Balugyánszky a pétervári egyetem rektora. Ő vezette a jogtudományi tanszéket is, továbbá római és büntetőjogot, valamint orosz állampolgári ismereteket tanított. Előadásai nagy sikert arattak a hallgatók körében. Egyik tanítványa, Alekszej Pletnyev, a későbbiekben így emlékezett meg róla: „... lelkes és szórakoztató előadó volt, széles körű és változatos tudással rendelkezett.”²⁵ Ugyancsak volt professzorát méltatta K. I. Arsenyev, a későbbi akadémikus is egyik írásában: „Azok az alkalmak ünnepnapok voltak mindenki számára, amelyeken Mihail Andrejevics Balugjanszkij tartotta az előadásokat. Ilyenkor az összes hallgató izgatottan futott az előadóterembe, amikor megjelent. Lelkes és okos előadásait néma figyelem kísérte. Elvont elméletei a tőkéről, annak hasznáról, a bankokról, hitelekéről nem voltak farsztóak, inkább óriási érdeklődést és kíváncsiságot váltottak ki. Miután elhagyta az auditoriumot, a hallgatók még órákig beszélgettek az előadásokról, vitatkoztak, elemezték és tanulmányozták azokat.”²⁶

Balugyánszky jogászprofesszori tevékenysége szorosan összekapcsolódott törvényalkotó munkájával. Tulajdonképpen három hivatalban töltött be fontos szerepet: a főiskolán, illetve az egyetemen, a Törvényszerkesztő Bizottságban és a pénzügyminisztériumban. Az ő ötlete volt az állami főkincstár létrehozása, valamint az ipari és kereskedelmi adó, a tűzvédelmi biztosítás bevezetése.²⁷ Mint már említettük, a napóleoni háborúk következtében nehéz pénzügyi helyzetbe került Oroszország: a kontinentális zárlat miatt visszaesett a külkereskedelem, ez befolyásolta a belkereskedelmet és az állami kölcsönök rendszerét is. Súlyos gazdasági krízist tükröz, hogy 1807-ben, a tiltsi béke megkötésének idején, az ország adóssága százöt millió rubelt tett ki. Balugyánszky-nak nem kis szerepe volt abban a munkában, hogy három évvel később már százhuszonöt millió rubel volt a bevétel, 1812-ben pedig háromszáz millió.²⁸

Tíz évvel azután, hogy Balugyánszky Szentpétervárra érkezett, a politikai irányzat gyökeresen megváltozott: a cár „szabadelvű” tanácsadóit sorra leváltotta, kezdetét vette a később Araksejev-rezsim²⁹ néven ismertté lett rendszer. A szentpétervári tankerület felügyelője, Dmitrij Pavlovics Runyics (1778–1860), az uralkodó egyik konzervatív kegyence lett, aki 1821. szeptember 17-én jelentést írt A. N. Golicin kultuszminiszternek, miszerint tudomása van arról, hogy az egyetemen a filozófiai és a történelmi tárgyak tanítása keresztényellenes szellemben történik. Ilyen tartalmú levelet írt az egyetem kurátora, D. A. Kavelin is, erőteljesen hangsúlyozva, hogy a társadalmi rendszerre káros tanítások hangzanak el az előadásokon. Runyics és Kavelin emiatt vádat emeltek a professzorok és az univerzitás vezetése ellen.³⁰

1821. szeptember 19-én az egyetemen ideiglenesen megszüntették az előadásokat, elkobozták a diákok jegyzeteit, amelyeket a későbbiekben a professzorok ellen használtak fel. Dmitrij Runyics október 6-ai jelentése két professzort helyezett előtérbe a vizsgálat szempontjából: Lódyt és Balugyánszkyt. Az utóbbi – a felszólítás ellenére – nem bocsátotta Runyics rendelkezésére jegyzeteit, mivel azzal érvelt, hogy már két éve nem tanít politikai tudományokat.³¹ A tankerületi főfelügyelő pedig Golicin hercegnek írt jelentésében azzal vádolta az egyetem rektorát, hogy előadásaiiban „megcáfolja” a Szentírás hitelességét, alapjaiban ássa alá Jézus Krisztus tanításait, romboló elveket hirdet. 1821. október 21-én ült össze az univerzitás tanárainak konferenciája, ahol Balugyánszky védelmébe vette az alaptalanul meggyanúsított és politikai megbízhatatlansággal vádolt professzorokat. Több órán keresztül tartó beszédében kifejtette, hogy a kérdéses természetjogi tételeket elő lehet adni oly módon is, hogy az káros hatást gyakorolna a hallgatók erkölcsi és politikai felfogására.

Három nappal később, a méltatlan támadások hatására, Balugyánszky beadta felmondását. Bár neve hivatalosan nem szerepelt a vádlottak között, de Golicin és Runyics igyekeztek őt bevonni a „koncepció perbe”, mégpedig úgy, hogy vallomása az ő segítségükre legyen. Őt mindössze azzal gyanúsították, hogy az egyetem rektoraként meg kellett volna akadályoznia a káros eszmék terjesztését, az egyházi tanok gyengítését.³² Lemondásra leginkább az készítette, hogy nem akart részt venni olyan szegényletes és alaptalan vádaskodásokban, amelyek az általa nagyra értékelt professzorok ellen irányultak. Végül Balugyánszkytól nyilatkozatot kértek a tanárok által terjesztett nézetekkel kapcsolatban, amely a következőképpen hangzott: „A jegyzőkönyvben szereplő tételek valóban elítélendőek, és terjesztésük nem engedhető meg sem nyilvános, sem magánintézményekben. Azok a tanárok, akik ilyeneket előadtak volna, méltatlanok a kormány bizalmára.”³³ Dmitrij Runyics azonban meghamisította a jegyzőkönyvet, kihagyta belőle a „volna” szót, ezáltal teljesen más értelmet kapott a nyilatkozat.

A szentpétervári egyetem professzorainak ügye országosan nagy visszhangot keltett. Konsztantyin Arszenyev visszaemlékezései szerint a közvélemény szerencsére mellettük állt, az emberek egyértelműen a tankerületi felügyelő ellen fordultak. Alekszandr Szergejevics Gribojedov (1795–1829), a neves író figyelmét is magára vonta a professzorok elleni méltatlan eljárás, és joggal feltételezhetjük, hogy ezt a „témát” is felhasználta „Az ész bajjal jár” című vígjátékához.

Az egyetemi koncepció „ügy” lezárulása azonban Balugyánszky jövő életútjára szerencsére nem volt döntő befolyással. Az oktatásügyi minisztérium igazságtalan döntése egyáltalán nem akadályozta meg a többi állami hivatalt abban, hogy az eltávolított professzorokat ne helyezték el hasonló vagy akár még magasabb állásokba. Amikor Dmitrij Runyics elment megköszönni I. Sándornak az egyetemi ügy „kivizsgálása” terén szerzett érdemeiért kapott kitüntetést, a cári palota folyosóján találkozott Miklós nagyherceggel, aki a következő szavakat intézte a meglepett tankerületi főfelügyelőhöz: „Köszönöm, hogy elbocsátotta Arszenyev professzort. Már fel is vettem a hadmérnöki főiskola tanári karába. Nagyon kérem, üldözzön el még néhány hasonló, nagy tudású és jó erkölcsű tanárt az egyetemről, hogy kellő színvonalra emelhessem a vezetésem alatt álló intézményt.”³⁴

Az egyetemről való távozása után Balugyánszky tevékenységének oroszlanrészre hosszú ideig a Törvényszerkesztő Bizottsággal volt kapcsolatos. Ezekben az években az összes bírósági fórumot megjárta, azon kiemelkedő fontosságú perek felülvizsgálatával foglalkozott, amelyekben a meghozott ítéletek különböző okoknál fogva nem voltak megnyugtatóak, és azokat nem lehetett véglegesnek tekinteni. A törvények homályos szövegalkotása, elégtelensége, egymással ellentétes intézkedései eleve rendkívül megnehezítették a bírák munkáját. Balugyánszky elé utalták azoknak a pereknek a felülvizsgálatát is, amelyekben az eljáró személyek elfogultságának gyanúja merült fel. Hogy ezt a munkát éppen rá bízták, nemcsak azt bizonyítja, hogy jogtudását a legmagasabbra becsülték, hanem azt is, hogy milyen nagyra értékelték megvesztegethetetlen és elfogultatlan egyéniségét.³⁵

Ez idő tájt különösen nagy figyelmet fordított a jobbágykérdésre, ami 1812, a Napóleon elleni háború után erőteljesen kiéleződött. Erre vonatkozó nézeteit és gondolatait elsősorban kéziratban fennmaradt írásai tartalmazzák. Őt kötetet tesz ki ezzel kapcsolatos tanulmányainak összessége, amelyek főleg vázlatok és jegyzetek. Fontos pillanat volt Balugyánszky életében, amikor 1818-ban Dmitrij Gurjev pénzügyminiszter felkérte a jobbágykérdés megoldásának kidolgozására. Az 1820-as évek elején, az araksejevi konzervatív kormányzati kurzus idején, ezek a törekvések háttérbe szorultak. Végül is

1824-ben fejezték be a törvénytervezetet, amelyről a köztudatban az terjedt el, hogy D. A. Gurjev munkája. Való igaz, hogy a pénzügyminiszter kibővítette, helyenként javított rajta, de tüzetes vizsgálat alá vetve kiderül, hogy alapjául mindenképpen Balugyánszky vázlata szolgált, amely ésszerű javaslatokkal próbált változtatni a jobbágyság helyzetén. A törvénytervezet azonban nem került megvalósításra, de kiviláglik belőle, hogy reformtörekvéseinek legfontosabb momentumai a jobbágyrendszer felszámolásának fokozatos előkészítése volt.³⁶

1825-ben ismét változott a politikai helyzet Oroszországban: I. Sándor váratlan halála I. Miklós³⁷ kezébe juttatta a hatalmat. December 13-án küldönc hívta Balugyánszkyt az Anyicskov-palotába. A futárt a nagyherceg küldte, akinek másnap kellett elfoglalnia a cári trónt. Ekkor, 14-én (az új időszámítás szerint: 26-án) robbant ki a dekabristák felkelése, és már előző este a legkülönbélebb, egymásnak ellentmondó hírek keringtek a fővárosban. Ezekben a nehéz órákban a leendő uralkodó szükségét érezte, hogy egykori tanárához forduljon. Miklós nagyherceg hosszasan tanácskozott Balugyánszkyval, de a beszélgetés tartalmáról a professzor felettébb szűkszavúan számolt be. Csak annyit közölt erről a megbeszélésről, hogy a cár elismerte a törvények betartásának fontosságát és a jogi élet újjászervezésének szükségességét, továbbá úgy döntött, hogy a Törvényszerkesztő Bizottságot megszünteti, illetve átszervezi a Kancellária II. ügyosztályává, amelynek hatáskörébe az Orosz Birodalom időrendileg összefoglalt törvénygyűjteményének kiadása, a hatályos jogszabályok rendszerbe foglalása és az új ukázok szerkesztése tartozik. A cár Balugyánszkyt akarta a hivatal élére állítani, de ő következetesen kérte, hogy Szperanszkij irányítása alatt működhessen a kancellária ezen osztálya. Az uralkodó hozzájárult ahhoz, hogy Szperanszkij és Balugyánszky „együttesen” vezessék az említett departamentumot, amely a birodalom legfontosabb intézményei sorába emelkedett.³⁸

Balugyánszky kinevezése után a Vlagyimir-rend II. osztályának nagykeresztjét, majd az igazságügyi minisztérium államtitkári beosztását is megkapta, teljhatalmat gyakorolva a személyi állomány összeállításában.³⁹ A munkatársakat Szperanszkijjal együtt a legtapasztaltabb és legképzettebb szakemberekből választották ki, és ekkor szerzett Balugyánszky fényes elégtételt azoknak az egykori kollégáinak, akiket néhány évvel azelőtt nem tudott megvédeni az egyetemen.

Az orosz jogtörténetírás Balugyánszky maradandó értékű munkái között tartja számon azokat a jogtudományi műveit, amelyek a birodalmi törvényhozás, a bírósági gyakorlat és a közigazgatási jog területeit ölelték fel. Két legfontosabb jogirodalmi alkotásának az „Oroszország intézményei és törvényhozása megjavításának eszközeiről” című, csak kéziratban ismert, valamint a „Gondolatok a kormányzáság intézményéről” című, később nyomtatásban is megjelent munkája tekinthető. Ezek az írásai összefüggésben állnak azazal a ténnyel, miszerint 1826-ban a cár különbizottságot szervezett, hogy vizsgálja meg a bírói és a közigazgatási szervezet korszerűsítésének, jobb működésének lehetőségét. A testület tagjainak sorából I. Miklós kihagyta ugyan Balugyánszkyt, de mint később kiderült azért, hogy ő is kidolgozhassa a maga tervezetét és benyújthassa a bizottsághoz, amely csak a javaslatok elbírálására és azok alapján a végleges terv kidolgozására volt hivatott. Tervezetét neve feltüntetése nélkül nyújtotta be, és eleinte kizárólag a cárnak volt tudomása arról, hogy ki a nagy feltűnést keltő javaslat kidolgozója.⁴⁰

Balugyánszky Oroszország állam- és közigazgatásának legnagyobb hibájaként azt tartotta, hogy szinte valamennyi tisztviselő önkényesen és zsarnoki módon él vissza hivatalával, úgy ítélte meg, hogy a hivatalnokok tetszésük szerint állíthatják feje tetejére az ügyintézés rendjét és teszik azt a bürokrácia melegágyává. Még ennél is keményebben fogalmazott, amikor a bírósági szervezet csekély hatékonyságáról írt, mivel úgy látta,

hogy az első- és másodfokú bíróságok jogköre rendkívül korlátozott, valamennyi peres ügy felkerült a szenátushoz, és ezáltal az ítéletek a végtelenségig elhúzódtak. Az volt a javaslata a rossz működési mechanizmus kijavítására, hogy szét kell választani a bírói és a kormányhatalmat: „A bírói és a végrehajtó hatalom elválasztásának szükségessége századunkban senki előtt sem lehet már kétséges. Mindenki érzi, hogy ott, ahol a kormányzó megparancsolhatja a bírácnak, hogy miként ítélkezzenek, ott nem a törvény, hanem az önkény uralkodik”⁷⁴¹ – írta erről.

A bírák helyzetét is katasztrofálisnak tekintette, mert a szükséges függetlenségnek még a látszatával sem rendelkeztek. Mivel csak három évre választották őket, ez idő alatt nem szerezhették meg a szükséges ismereteket és tapasztalatokat, emiatt pedig nem övezte többségüket kellő tisztelet sem. Erre az volt a javaslata, hogy a kormánynak kellene kineveznie őket, mégpedig életfogytiglan vagy legalábbis hosszú időre. A bírói hatalom nagyobb önállóságának biztosítása céljából az ügyészség átszervezésére is javaslatot tett. Szerinte egyrészt jobban kellene alkalmazkodniuk a bíróságokhoz, másrészt korlátozni lenne célszerű a hatalmukat. A bírósági tanácsokban – Balugyánszky véleménye szerint – a kormány által életük végéig szóló hatállyal kinevezett szakbírák mellett választott ülnököknek, esküdteknek is helyet kell kapniuk. Tervezete értelmében az esküdtek csak a tényállás megállapításában határozhatnak, míg a jogszabályok alkalmazása a szakbírák feladata lenne. A bíróságok működési szervezetét a következőképpen kívánta felépíteni: az egész bírósági apparátus élére a Legfelső Bíróságot állítaná, amelynek hatásköre kiterjedne a fellebbviteli törvényszékek ítéleteinek hatályon kívül helyezésére, a hatásköri és illetékességi viták eldöntésére, a felségsértési és hazaárulási ügyek tárgyalására is.⁴² A Legfelső Bíróság után a törvényszékek következnenek, amelyek illetékessége két-két kormányzóságra terjedne ki. A törvényszékeket Balugyánszky polgári és büntető tagozatokra (ügyszakokra) osztotta. Két vagy három kerület (oroszul: ujezd) összevonásával úgynevezett kerületi bíróságok felállítását javasolta, amelyek ugyancsak két tagozatból állnának. A városokban újfajta, magisztrátusi bíróságok szervezését tanácsolta, amelyeknek bíráit az igazságügyi miniszter nevezné ki.

A döntést hozó bizottság Balugyánszky tervét elutasította, mivel tagjai azzal érveltek, hogy a javasolt rendszer valóban nyújt ugyan bizonyos előnyöket, de Oroszországban aligha vezethető be. A kormányzósági törvényszékek helyzete és összetétele, valamint többségüknek a fővárostól való nagy távolsága eleve kizárja – az ellenzők szerint – a tervezet megvalósítását, nem is szólva arról a döntő akadályról, hogy a Balugyánszky által felvetett rendszer aligha ismert a birodalomban bárki előtt, és ez legfeljebb csak a korabeli Franciaországban válhatna be. Hosszasan foglalkozott a bizottság Balugyánszky azon javaslatával is, hogy a polgári rendből származó ülnökök részt vehetnek-e olyan perek eldöntésében, amelyeknek nemesi jogállású személyek a résztvevői. A bizottság végül nem határozott, ezért továbbra is megmaradt a régi, Nyugat-Európában már túlhaladott gyakorlat. Jellemző, hogy a tervezet két legfontosabb pontjáról, a bírói hatalom önállóságáról és a bírák függetlenségéről a bizottság ténylegesen még véleményt sem alkotott.⁴³ Balugyánszky tehát tökéletesen látta a korabeli oroszországi bírósági szervezet alapvető hibáit. Abból, hogy reformtervezetét csak vázlatosan készítette el, és nem tért ki a részletekre, arra lehet következtetni, hogy talán ő maga sem bízott javaslatának elfogadásában. A cári birodalomban ekkor még nem érkezett el az idő a reformok bevezetésére, amelyekre majd csak II. Sándor (1855–1881) uralkodása alatt kerülhetett sor.

Mint már említettük, 1821-ben Balugyánszky ugyan kénytelen volt elhagyni a pétervári egyetemet, de véglegesen nem szakította meg kapcsolatát az ottani oktatással, a jogász-, illetve a jogtudósképzésben továbbra is tevékenyen részt vett. A jogászképzés

alacsony színvonala és a jogtanárok egyre súlyosbodó hiánya arra készítette Sziperanszkijt és Balugyánszkijt, hogy a sürgősen orvoslásra szoruló helyzetet alapos, minden részletre kiterjedő tanulmányban tárják fel a cár előtt, és egyben körvonalazzák a problémák megoldására és a jogszolgáltatás megszilárdítására irányuló elképzeléseiket. Felterjesztésük hatására I. Miklós cár 1828. január 23-án nagy jelentőségű rendeletet adott ki, amely a 19. századi orosz oktatást döntően befolyásolta. Az utasítás kimondta, hogy az uralkodó a jogászképzés korszerűsítése és a tudományos minősítési rendszer kidolgozása érdekében elrendeli, hogy a szentpétervári egyetemen jogtudományi kandidátusokat képezzenek, akik később alkalmasak lesznek a professzori állások betöltésére. A szentpétervári és a moszkvai univerzitás jogi karainak legjobban végzett hallgatói közül kiválasztottak hat-hat főt erre a célra. A „jelölteket” az elméleti oktatás mellett gyakorlati képzésben is részesíteni kellett. Az egész oktató tevékenység megszervezésével és vezetésével az uralkodó Balugyánszky államtitkárt bízta meg, aki a „kandidátusképző” tanmenetét és tantervjavaslatát 1828. március 14-én terjesztette a cár elé, „Az orosz jogtudomány propedeutikájának és történetének tanterve” címmel. A „curriculum” három fejezetre tagolódott, amelyek közül az első rész a jogtudományról és annak ágairól szólt. Ez általános fogalmakat, az állami közjogot, a polgári törvényeket, a feudális jogrendszert, a görögkeleti egyházjogi szabályokat, büntetőjogi, valamint kincstári és rendészeti jogismereteket, továbbá a birodalom népeinek jogait tartalmazta. A második rész a jogtudományok módszertanával foglalkozott, a harmadik pedig a jurisprudentia történetével.⁴⁴

I. Miklós cár – Sziperanszkij javaslatára – elfogadta a tantervet, ezért a kurzus első csoportja nem egészen másfél év alatt befejezte propedeutikai tanulmányait. A leendő jogtudósok A. G. Schneider professzor előadásait hallgatták római jogból, valamint latin irodalom- és kultúrtörténetet tanultak. Mindennap meg kellett jelenniük a kancellária II. ügyosztályán, ahol az egyetemről 1821-ben elbocsátott professzorok előadásait hallgatták. Ezt a képzési formát külföldi tanulmányút követte. Az 1810-ben, Wilhelm von Humboldt (1767—1835) által alapított Berlini Egyetemen folytathatták stúdiumaikat, hogy elsajátítsák a törvényalkotás alapjait. Visszaérkezésük után egy, Balugyánszky vezette grémium előtt újabb vizsgát kellett tenniük, amelynek igen szigorúak voltak a feltételei. A bizottság elismerte a fiatal tudósok felkészültségét és nagy részüknek megadta a kandidátusi kinevezést. Ebből az iskolából került ki az oroszországi jogi fakultások szinte összes tanára, a legjelesebb ügyvédek zöme, és a legkiemelkedőbb államférfiak egész sora. A XIX. század első felének jogtudósai tehát valójában Balugyánszky Mihálynak köszönhették képzettségüket és magasba ívelő szakmai karrierjük elindítását. Ezen jogászok közül sokan részt vettek a Szvod zakonov, a hatályos jogszabályok gyűjteményének összeállításában is, amely az orosz jogtörténet egyik kimagasló teljesítménye.⁴⁵

Balugyánszky 1826 óta folytatott törvényszerkesztő tevékenységet a Kancellária II. ügyosztályának keretén belül. Ez a hivatal a Törvényszerkesztő Bizottság munkájának folytatása volt, de hatáskörét módosították és lényegesen megnövelték. Tulajdonképpen két részlegből állt, mindegyik minisztériumi jogkörrel rendelkezett. Balugyánszky államtitkári rangban vezette a hivaltal, amelynek fő feladata valamennyi addig kiadott törvény összegyűjtése, a hatályát veszített és egymásnak ellentmondó jogszabályok kirotálása, végül pedig az érvényben levő joganyagból készülő hivatalos törvénygyűjtemény kiadása volt.

Balugyánszky személyesen, legképzettebb munkatársai segítségével, átvizsgálta az összes állami és nagyobb magánlevéltárak idevágó anyagát, nemegyszer maga a cár, I. Miklós intézkedését kellett kérnie, hogy megnyissák előtte a féltve őrzött archívumokat.⁴⁶ Alig három év leforgása alatt elkészült a gyűjtéssel, amely az írott jog valamennyi emlékét fel-

ölelte, a cárok törvényei mellett az egykori részfejedelemségek jelentősebb jogszabályait is tartalmazta. A hatalmas munka sikeres befejezését bizonyítják a Balugyánszky számára adományozott újabb rendjelek, a szentpétervári egyetem díszdoktori oklevele és a titkos tanácsosi rang elnyerése.⁴⁷

Az összegyűjtött anyagot ezután kezdték értékelni és elkülöníteni a hatályos, még érvényben levő törvényeket az elavult, egymásnak ellentmondó rendeletektől, jogszabályoktól. (Balugyánszky javaslatára a cár saját tipográfiáját engedélyezte számukra, hogy ezzel is a készülő nagy munka segítségére legyen!) A jogi anyagok elemzése és értékelése két évet vett igénybe és ezután kezdődött el a legfelelősségteljesebb része a munkának, a hatályos birodalmi törvénykönyv, a Szvod zakonov összeállítása.

1830-ban látott napvilágot a tizenöt kötetes „Az Orosz Birodalom törvényeinek teljes gyűjteménye” (Polnoje szobranyije zakonov Rosszjiszkoj imperii), amely tartalmazta az összes kiadott cári ukázt 1649-től 1826-ig. 1832-ben készült el Balugyánszky a hatályos törvények gyűjteményével, de csaknem még két esztendő telt igénybe, amíg a különféle minisztériumok és egyéb főhivatalok észrevételeinek figyelembevételével megkapta végleges formáját. E munka szigorú rendszerességgel ölelte fel az egész orosz jogot, és magába foglalta a közjogi alaptörvényektől kezdve a rendészeti jogszabályokig a teljes tételes joganyagot. A „Szvod zakonov” 1835. január elsején lépett életbe és kisebb-nagyobb módosításokkal egészen a cárizmus bukásáig, 1917-ig maradt hatályban.

Kiemelkedő törvényszerkesztői tevékenységéért 1833. január 29-én Balugyánszky megkapta a lengyel Fehér Sas-rendet, egy podóliai birtok tizenkét évi ingyenes haszonélvezetét, valamint 3500 rubeles, élete végéig folyósítandó járadékot. Két évvel a „Szvod zakonov” életbe lépése után, 1837. július 16-án, I. Miklós cár a neves jogtudóst, minden leszármazottjával együtt, felvette az örökletes nemesség sorába. 1839. július 3-án a legmagasabb orosz közjogi testület tagjává választották és ezáltal a szenátori rangot is elnyerte. 1841. április 16-án pedig megkapta a legmagasabb cári kitüntetést, az Alekszandr Nyevszkij-rendet.⁴⁸

Említést kell tennünk arról is, hogy ezekben az években Balugyánszky nagy segítségére volt az Oroszországban tartózkodó fiatal magyar tudósoknak is. Közéjük tartozott a nyelvész és etnográfus Reguly Antal (1819–1858),⁴⁹ aki 1841. június 11-én érkezett meg Szentpétervárra azzal a céllal, hogy ott készüljön fel a keleti finnugor népek felkutatására, a finnugor dialektusok tanulmányozására. Az okozta számára a legnagyobb örömet, amikor az idős Balugyánszky magyar nyelven köszöntötte az ifjú tudóst, akit két évvel később a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választott. Az államtitkár közbenjárásával Regulynak sikerült majdnem három évet eltöltenie az Ural-vidéken és Nyugat-Szibériában, ahol jelentős anyagot gyűjtött össze a finnugor népek (köztük a vogulok, osztjások és cseremiszek) nyelvéről, néprajzáról.⁵⁰ Leveleiből kiderül, hogy Balugyánszky minden iránt lelkesedett, ami Magyarországgal volt kapcsolatos. Reguly pedig ki is használta az alkalmat, hogy közös hazájukról bőséges információkkal lássa el a volt nagyváradi professzort. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy újabb érdeklődés ejtette hatalmába a hetvenes éveiben járó Balugyánszkyt szülőhazája iránt.

1845-ben fiával, két lányával és vejével, valamint két unokájával együtt – az osztrák hatóságok engedélyével – egy hosszabb magyarországi utazásra indult, hogy családja tagjainak megmutassa azokat a városokat, ahol fiatalságát töltötte, tanulmányait folytatta. E célból először hajóra szállt és Hamburgig utazott, onnan Prágáig postakocsit vett igénybe, majd néhány hetes tepleicei pihenő után Bécsen át Pestre utazott. A császárvárosban látogatást tett az egyetemen, ahol elérzékenyülve és könnyezve mutatta meg családjának azt a tantermet, amelyben egykor Sonnenfels előadásait hallgatta.⁵¹

1845. szeptember 13-án érkezett meg Pestre. Balugyánszky hazalátogatásáról elsőként az egyik legismertebb itthoni német nyelvű hetilap, a *Der Ungar* számolt be: „Néhány nap óta oly férfiú tartózkodik körünkben, aki csodálatos és ritka szerencsétől koszorózott életpályájával jogosan áll az általános érdeklődés középpontjában. Balugyánszky, egykori nagyváradi professzor negyvenkét évvel ezelőtt vándorolt ki Oroszországba, Fesslerrel, a híres történetíróval együtt. Oroszországban a jelenleg uralkodó Miklós cár nevelője lett, most pedig titkos tanácsos és szenátor.”⁵² Pesti tartózkodása alatt felkereste mindazokat a helyeket, amelyekhez ifjúkora emlékei fűzték, különösen gyakran fordult meg az 1837-ben megnyílt Nemzeti Színházban. Találkozott egyetlen, még életben maradt testvérével, Balugyánszky János nyugalmazott ezredessel és annak Katalin nevű lányával.

A Balugyánszky család október közepéig maradt Pest-Budán és még a tél beállta előtt, november végén érkezett vissza az orosz fővárosba. A következő másfél év azonban már nem sok jót hozott az igazságügyi államtitkár életében, mivel egészségi állapota egyre romlott, mind gyakrabban gyötrő fájdalmak kínozták. Élete utolsó hónapjainak szenvedéseit nagy lelki erővel viselte, de még ekkor is készséggel állt mindazok rendelkezésére, akik támogatásért folyamodtak hozzá. Balugyánszky, aki szinte páratlan életművet mondhatott magáénak, 1847. április 3-án, 78. életévében – családja és bizalmas munkatársai körében – távozott az élők sorából.⁵³ Holttestét a szentpétervári Alekszandr Nyevszkij-kolostor kriptájában helyezték örök nyugalomra, ahova tisztelőinek százai kísérték utolsó útjára.

JEGYZETEK

- 1 Tardy, L.: Balugyánszky Mihály. Budapest, 1954.
- 2 Bajcura, T.: Zakarpato-ukrainszkaja intyelligencija v Rosszii v pervoj polovinye XIX veka. Bratislava, 1971.
- 3 Koszacssevszkaja, J. M.: Mihail Andrejevics Balugjanszkij i Petyerburgszkij unyiverszityet pervoj csetvertyi XIX veka. Leningrad, 1971.
- 4 Baranov, P. I.: M. A. Balugjanszkij, sztatszszekretar, szenator, tajnij szovetnyik (1769—1847). Biograficeszkij ocserk. Szankt-Petyerburg (rövidítve: SzPb.), 1882.
- 5 Fatyejev, A. N.: Akagyemiceszkaja i goszudarsztvennaja gyejatyelnoszty M. A. Balugjanszkovo v Rosszii. Uzsgorod, 1931.
- 6 Balugyánszky életútjának magyarországi szakaszáról vázlatos, Tardyval több helyen polemizáló áttekintést ad: Csekey, I.: Balugyánszky Mihály élete és munkássága. = Századok, 1957. 326–350. A monográfia írójának válaszát lásd: Tardy, L.: A Balugyánszkyvita. = Századok, 1958. 348–363. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy Martinovics és társainak kihallgatásakor éppen egyik legjobb barátja, Szentmarjay Ferenc (a francia alkotmány magyar nyelvre fordítója) vallott Balugyánszky ellen, de Sonnenfels professzor a hatóságoknál elérte, hogy egykori tanítványa ellen ne emeljének vádat. A Martinovics-féle mozgalom történetéhez és iratanyagához lásd: Benda, K.: A magyar jakobinusok elleni felség sértési és hűtlenségi per iratai (1794–1795). Budapest, 1952; Ugyanó: A magyar jakobinus mozgalom története. Budapest, 1957; Ugyanó: A magyar jakobinusok iratai. Budapest, 1958; Boreczky, B.: A magyar jakobinusok. Budapest, 1977; Márton, L. (szerk.): Tisztelet Martinovicsnak. Budapest, 2010.
- 7 Az I. Sándor nevével fémjelzett reformokról részletesebben: Bodnár, E.: Oroszország a XVIII–XIX. században. Budapest, 2000. 47–72.; Ugyanó: I. Sándor: reformer és diplomata. In: Miszler, T. – Csibi, N. (szerk.): Orosz arcképcsarnok. Pécs, 2003. 83–99.; Ejmontova, R. G.: Proszvescsenyije v Rosszii v pervoj polovinye XIX veka. = Voproszi isztorii, 1986. 10. sz.; Fjodorov, V. A.: Alekszandr I. = Voproszi isztorii, 1990. 1. sz., 50–73.; Hartley, M. J.: Alexander I. London, 1996; Heller, M.: Az Orosz Birodalom története. Budapest, 1996. 399–421.; Köves, E.: I. Sándor cár és reformjai. = Valóság, 1988. 9. sz., 50–66.; Niederhauser, E. – Szvák, Gy.: I. Sándor, a rejtélyes. In: A Romanovok. Budapest, 2002. 178–205.; Silder, N. K.: Imperator Alekszandr I, jevo zsziny i carsztvovanyije. T. 1–4. SzPb., 1897–1898.
- 8 V. Molnár, L.: Magyar–orosz kulturális kapcsolatok (1750–1815). Piliscsaba, 2000. 56–68.; Ugyanó: Vengerszkije vracsi v Rosszii (1750–1815). = Studia Slavica, 1993. 3–4. sz., 295–304.
- 9 Tardy, L. (1954) i. m. 139; V. Molnár, L.: Utak egymás felé (Magyar–orosz kapcsolattörténeti adalékok, 1711–1848). Keszthely, 2011. 48.

- 10 V. Molnár, L.: Gyejatyelnoszty pedagogovihodcev iz Vengrii v Rosszii (1703—1848). = *Studia Slavica*, 2004. 3–4. sz., 315–339.
- 11 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 48.
- 12 Balugjanszky hivatalnokai és az államapparátusban elért karrierjéről megbízható adatokat tartalmaznak leánya, Marija (Medem cári tábornok felesége) visszaemlékezései. Lásd: Medem, M.: M. A. Balugjanszkij (Zapiszka jevo docseri, baronesszi M. M. Medem). = *Russzkij Arhiv*, 1885. 11. sz., 415–432. A hivatkozott cikk kéziratának levéltári lelőhelye: RGADA, f. 1093, op. 1, gy. 355, l. 1—31. Legújabbban: Dronov, M. Ju.: Mihail Andrejevics Balugjanszkij („Szvoj” szregyi „csuzsij”, „csuzsoj” szregyi „szvojih”). In: *Szlavjanszkij mir v tretijem tiszjacseletyii*. K 1150-letyiju szlavjanszkoi pizmennosztyi. Otv. redaktor: Uzenyova, J. Sz. Moskva, 2013. 156–165.
- 13 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 49. A fiziokraták és a merkantilisták nézeteiről részletesebben lásd: Salin, E.: *Politische Ökonomie (Geschichte der wirtschaftspolitischen Ideen von Platon bis zur Gegenwart)*. Tübingen, Zürich, 1967. Adam Smith főművének magyar nyelvű kiadása: *A nemzetek gazdagsága, e gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. Ford.: Bilek, R. Budapest, 1992.
- 14 Szekirinszkij, Sz. Sz.: *Rosszjizskije reformatori (XIX vek)*. = *Otyecsesztvennaja isztorija*, 1997. 3. sz., 122–124.
- 15 Heller, M. i. m. 416–417.
- 16 Ejdeldmann, N. Ja.: *Forradalom? Felülről?* Ford.: Gereben, Á. Budapest, 1989. 116–122.; Dixon, S.: *The modernisation of Russia (1676–1825)*. Cambridge, 1999. 247–249.
- 17 Tardy, L. (1954) i. m. 167–168.
- 18 Fatyjejev, A. N. i. m. 89–90.
- 19 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 50–54.
- 20 Ugyanott, 63–69.; Anyikejeva, A. A.: *Rol finansiszta M. A. Balugjanszkovo v obszcesztvennoj zsziznyi Rosszii*. = *Finanszi i kredit*, 2010. 20. sz., 75–80.
- 21 Bajcura, T. i. m. 68–69.
- 22 Szabó, M.: *Az orosz nevelés története (988–1917)*. Budapest, Csíkszereda, 2003. 189–191.
- 23 Fatyjejev, A. N. i. m. 97—98.; Dronov, M. Ju. i. m. 161–162.
- 24 V. Molnár, L.: Balugjanszky Mihály, a Pétervári Egyetem első rektora. = *Fejlesztő Pedagógia*, 2012. 6. sz., 28–36.; Tyebijev, B. K.: *Pervij rektor Petyerburgszkovo unyiverszityeta*. = *Viszseje obrazovanyije v Rosszii*, 2004. 11. sz., 139–145.; Zsukovszkaja, T. N.: *Nacionalnije gruppi v szosztave professzorov Szankt-Petyerburgszkovo unyiverszityeta v nacsale XIX veka*. = *Vesztnyik Volgogradszkovo goszudarsztvenno unyiverszityeta*, szerija „Isztorija”, 2011. 2. sz.
- 25 Bajcura, T. i. m. 60.
- 26 Ugyanott, 68.
- 27 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 131–132.
- 28 Haumann, H.: *Geschichte Russlands*. München, Zürich, 1996. 286.
- 29 Jacsmenyihin, K. M.: *Alekszej Andrejevics Arakcsjev*. = *Voproszi isztorii*, 1991. 12. sz., 37–51.
- 30 Szabó, M. i. m. 192–193., 198–199.
- 31 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 135.
- 32 Ugyanott, 138–139.
- 33 Tardy, L. (1954) i. m. 178.
- 34 Ugyanott, 181.
- 35 Bajcura, T. i. m. 146.
- 36 Ugyanott, 75.
- 37 I. Miklós életéről, kormányzati politikájáról részletesebben: Font, M. – Krausz, T. – Niederhauser, E. – Szvák, Gy.: *Oroszország története*. Budapest, 1997. 338–362.; Niederhauser, E. – Szvák, Gy.: I. Miklós, a rend őre. In: *A Romanovok*. Budapest, 2002. 206–233.; Ziegler, G.: *A Romanovok titka*. Budapest, 1999. 238–250.; Köves, E.: *Kelet és Nyugat (Orosz eszmék I. Miklós korában)*. Budapest, 1982.
- 38 Fatyjejev, A. N. i. m. 103–105.
- 39 Tardy, L. (1954) i. m. 190.
- 40 Baranov, P. I. i. m. 76.
- 41 Tardy, L. (1954) i. m. 194.
- 42 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 168–172.
- 43 Tardy, L. (1954) i. m. 198.
- 44 Fatyjejev, A. N. i. m. 118–120.; Tomszinov, V. A.: *Balugjanszkij Mihail Andrejevics*. = *Zakonodatjelsztvo*, 1998. 1. sz.
- 45 Koszacsevskaja, J. M. i. m. 153.; Tomszinov, V. A.: *M. A. Balugjanszkij*. In: *Rosszjizskije pravovedi XVIII—XX vekov*. (Ocserki zsziznyi i tvorcsestva v dvuh tomah). T. 1. Moskva, 2007. 202–220.
- 46 Tardy, L. (1954) i. m. 207.
- 47 Baranov, P. I. i. m. 93.
- 48 Bajcura, T. i. m. 84.
- 49 *Reguly életéről és néprajzi gyűjtőmunkájáról* lásd: *Reguly, A.: Osztják hőseinek I–II*. Közzéteszi: Zsirai, M. Budapest, 1944–1951.; Pápay, J.: *Reguly Antal emlékezete*. 2. kiadás. Budapest, 1970; Zsirai, M.: *Finnugor rokonságunk*. Budapest, 1994; Kerezsi, Á.: *Rokon népek és őshazák (A finnugor népek hagyományos kultúrája)*. Budapest, 1996; Szij, E. (szerk.): *Reguly Antal „hangjegyre szedett” finnugor dallamai*. Budapest, 2000; A. Molnár, F. (bev.): *Reguly Antal finn népköltészeti fordításai*. Debrecen, 2003.
- 50 Niederhauser, E.: *Magyar utazók a XIX. századi Oroszországban*. In: *Kovács, E. (szerk.): Magyar–orosz történelmi kapcsolatok*. Budapest, 1956. 133.; Havasné Bede, P. – Somogyi, S. (szerk.): *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*. Budapest, 1973. 199–203.
- 51 V. Molnár, L. (2011) i. m. 63–64.
- 52 Tardy, L. (1954) i. m. 229.
- 53 Ugyanott, 235.